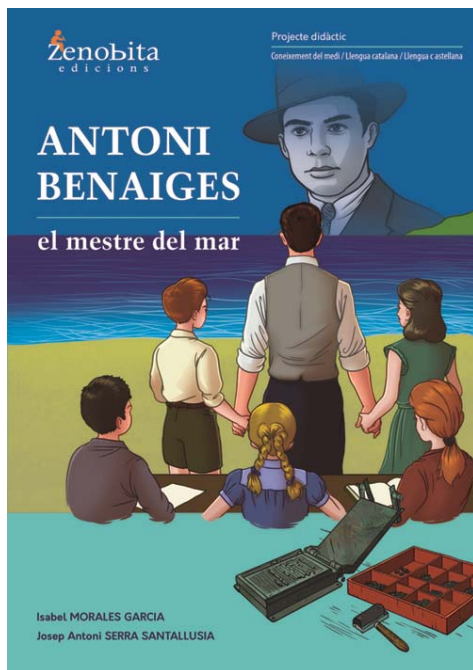

JUSTIFICACIÓ

Antoni Benaiges, el mestre del mar, és un quadern de treball adreçat als alumnes dels darrers cursos de Primària i primer cicle d'ESO.

Aquest material neix amb la intenció que els escolars dels nostres centres educatius treballin i coneguin la figura d'un mestre rellevant que, fa més de vuitanta anys, creia en el poder de transformació del coneixement i de com l'escola havia i podia millorar la vida dels seus alumnes, en concret els d'un petit poble de Burgos.

Del mestre Benaiges i de l'escola de Bañuelos de Bureba se n'han fet publicacions molt interessants, llibres, reportatges, exposicions, documentals, entrevistes, obres de teatre, una pel·lícula... i per què no elaborar un material didàctic perquè els nostres alumnes el treballin a l'escola? Un material d'història per treballar un personatge famós i una realitat social i escolar d'un temps passat que només es pot mantenir viva si es coneix. Un projecte d'història en el qual els protagonistes són un mestre i uns alumnes. Un quadern que vol ser un homenatge al mestre Benaiges, al valor del seu treball com a mestre republicà i als seus alumnes.

Es tracta de la nostra primera publicació d'un material didàctic sobre l'Antoni Benaiges, malgrat que no sigui

aquesta la primera vegada que treballem a l'aula un projecte sobre el mestre: el curs 2017-2018 ho vam fer amb un grup d'alumnes de 1r de primària i el 2018-2019 amb el mateixos alumnes quan feien 2n, evidentment, amb unes altres activitats específiques adreçades a aquestes edats.

L'origen d'aquest primer treball es remunta a l'any 2013, quan descobrim el llibre **Desenterrant el silenci. Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar** (vegeu bibliografia), que ens va portar a visitar l'escola de Bañuelos un dia d'estiu del 2014. En aquella primera visita, l'escola encara no s'havia convertit en l'espai museístic actual. L'edifici, rústic i deteriorat pels anys però resistent, el pis del mestre, l'aula, els pupitres malmesos, restes de papers, caixes i algunes pàgines de llibres per terra, la pissarra vella i atrotinada, damunt la taula del mestre les restes del que segurament havia estat una caixa d'impremta... una escola en desús, maltractada pel temps i l'oblit que transportava, però, a l'escola rural del mestre Benaiges i els seus alumnes, plena de vida i d'aprenentatges.

Uns anys més tard, concretament l'any 2017, aquell mestre de Bañuelos i els seus alumnes serien part important del treball escolar d'uns nens i nenes de 1r de primària de l'escola Pla del Puig de Sant Fruitós de Bages. Les colònies a Tamarit, perquè ells sí que van ser afortunats i van poder estar uns dies a prop del mar, la visita a Mont-roig del Camp, el poble del mestre, observar imatges de l'escola de Bañuelos i buscar semblances i diferències amb la de Sant Fruitós, fer els primers passos en la lectura i l'escriptura en llengua castellana amb el quadern EL MAR... un treball d'història i de llengua interessant.

Un any més tard, l'estiu del 2018, el Museu Marítim de Barcelona acull l'exposició d'en Sergi Bernal **Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar** i enviem una carta al museu explicant el treball fet el curs anterior amb el grup de 1r i algunes imatges de les activitats. La carta es va publicar uns mesos més tard al blog del Museu Marítim:

<https://www.mmb.cat/blog/?s=carta+de+isabel+Morales>

El segon trimestre del curs 2018-2019, acompanyats d'en Sergi Bernal, visitem l'exposició amb el mateix grup d'alumnes que ja feien 2n. Aquell any, el treball va continuar amb **El retratista** i la visita a l'escola d'en Sergi Bernal. (Vegeu a la bibliografia: MORALES, 2020, 49-52).

El nostre projecte del mestre Benaiges s'inclou dins l'estudi "Homes i dones famoses" que és el que s'anomena un camp d'estudi o situació d'aprenentatge. Una acció educativa que ens permet analitzar persones que han destacat pel seu mèrit professional i per la seva aportació a la comunitat més que per les seves característiques personals.

Per a nosaltres, com a docents que entenem que la història ja hauria de formar part del currículum des dels primers cursos de Primària –com es fa a França, Itàlia, Gran Bretanya...–, els projectes sobre "Homes i dones famosos" ofereixen una avantatge molt important: ens permet i, gairebé ens obliga, a contextualitzar-los en un moment històric. I això ens fa treballar elements clau com la cronologia, comprensió històrica, similituds i diferències entre el present i el passat, interpretacions de la història (què en sabem del passat), etc.

Concretament, el projecte **Antoni Benaiges, el mestre del mar** inclou un seguit de propostes didàctiques per tal que els alumnes coneguin qui va ser aquest mestre, la seva vida, la família i el seu entorn, així com el context social, polític i històric que li va tocar viure.

A la segona part, noves propostes didàctiques faran que l'alumnat descobreixi la vida i el treball en un petit poble burgalès a mitjans del segle passat, de la mà del treball escolar d'un mestre i el seu grup d'alumnes al llarg de dos cursos, en una escola rural, petita i amb pocs recursos, on s'aprenia a llegir, a escriure, a dibuixar, a pensar, a observar... amb una tècnica específica d'aprenentatge (les tècniques Freinet i l'ús de la impremta escolar), amb l'elaboració, difusió i intercanvi d'uns quaderns de vida.

La recopilació dels quaderns dels alumnes de Bañuelos (a la bibliografia s'esmenten les dues versions que actualment es poden adquirir: *Escritos de vida*, 2022, i *Publicaciones especiales*, 2023) demostren que el seu mestre va saber cultivar en ells l'atenció, l'interès, el gust i la pràctica per l'escriptura i la lectura, el rigor en el treball, l'observació, la representació a través del dibuix, la imaginació i les ganes de saber, de conèixer i d'interpretar el món.

D'altra banda, les activitats que proposem en aquest quadern estan dissenyades per tal que els alumnes dels nostres centres educatius s'introdueixin en la disciplina del treball històric i és per això que durant tot el projecte llegiran molt, escoltaran les explicacions del mestre i dels companys, conversaran, escriuran, utilitzaran diferents fonts d'informació (imatges, fotografies, textos descriptius...), relacionaran conceptes, interpretaran informacions, treballaran sobre mapes, línies del temps i frisos cronològics, compararan fets i canvis en el passat... Com podeu veure, la llengua, la lectura i l'escriptura tenen un paper molt important al llarg de tot el treball. Com diu Jacqui Dean (2008, 33), experta de la didàctica en l'ensenyament de la història, (vegeu bibliografia): "No hi ha cap matèria que sigui tan compatible amb la història com la llengua, i és que la connexió entre la història i la llengua és molt més que un simple lligam. Totes dues s'interpreten a través del llenguatge; totes dues són matèries de lectura; totes dues exploren els sentiments, les situacions, els motius i les relacions amb les persones; i totes dues s'interessen per entendre la condició humana."

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES I DE CONTINGUT

Pàg. 1

Sobre el context de la mort i el lloc concret de la inhumació del mestre Benaiges, hi ha diverses versions. Ell havia destacat com a militant socialista, com a dirigent de la Casa del Pueblo de Briviesca i mantenien contactes amb els cercles d'esquerra de la capital de la Bureba, per exemple amb l'alcalde d'aquell moment, Juan Abascal, que precisament també va ser afusellat. Probablement va ser per aquesta opció política per la qual el van anar a buscar els falangistes i altres grups de dreta local que es van fer els amos dels carrers de Briviesca i els pobles de la comarca i van controlar de seguida la ciutat imposant el terror entre els cercles progressistes.

Del lloc on el van afusellar i enterrar se saben poques coses certes. Hi ha especialistes que opinen que el cos del cadàver el van deixar abandonat als afores de Briviesca o el van llançar en algun pou. N'hi ha d'altres que suposen que el van enterrar en alguna de les fosses comunes que s'han localitzat i excavat als montes de la Pedraja (Villafranca Montes de Oca, Burgos), on s'han trobat, de moment, restes de més de cent trenta represaliats dels tres-cents o quatre-cents que se suposa que s'hi van enterrar. Per gentilesa d'un d'aquests últims estudiosos, Sergi Bernal, es pot accedir al web següent on apareixen, entre d'altres informacions, les fotografies que va realitzar ell mateix a la Pedraja:

<https://www.centrolectura.cat/revistadigital/plecs-de-descarrec-desenterrant-el-silenci/>

Pàg. 2

Un cop realitzada l'activitat que suposa una presentació prèvia del personatge per part del mestre, una lectura atenta i pausada dels alumnes, una conversa col·lectiva sobre el text i una bona comprensió lectora per a la posterior ordenació de les imatges sobre la biografia del mestre, es pot aprofitar per demanar als alumnes que escriguin un text sobre la vida d'Antoni Benaiges. Les frases que acompanyen

l'activitat 2, que corresponen a les imatges que han retallat i ordenat prèviament, poden ser útils per fer una primera planificació del text.

S'haurà de preveure més d'una sessió en la realització d'aquest escrit per tal de treballar i revisar els diferents aspectes que s'han de tenir en compte en l'elaboració de textos, com són l'adequació, la coherència, la cohesió, la gramàtica, el lèxic i l'ortografia, així com els elements formals dels escrits: la lletra, els marges, les separacions de paràgrafs i la presentació en general.

El text es pot fer de manera individual o per grups, com consideri més adequat cada tutor. Un cop revisat, es pot escriure a l'ordinador per tal de fer una còpia per a cada alumne, publicar-lo a la revista escolar –en cas que l'escola en tingui– o fer una lectura i explicació a un altre grup classe.

Pàg. 5

No sabem del cert per què Antoni Benaiges, en plenes vacances escolars, a la meitat de juliol, encara era a la comarca de la Bureba i a la seva capital, Briviesca. Potser estava enfeinat en la logística de l'excursió a Mont-roig del Camp amb l'alumnat al començar el nou curs; potser passava uns dies de descans amb la seva parella burgalesa; potser tenia compromisos polítics per atendre... El que sí sabem és que el cop d'estat contra la República el va sorprendre en el "lloc equivocat".

A Briviesca, una petita ciutat d'uns quatre-mil habitants, l'activitat bàsica era l'agricultura però com que estava ben comunicada hi havia una important activitat comercial i de serveis, a més d'una activitat industrial a l'entorn del sector alimentari. Aquest context econòmic havia afavorit l'aparició d'unes capes socials jornaleres i obreres, a més d'un petit nucli de professionals liberals. Conseqüentment, a les eleccions legislatives del febrer de 1936 hi va guanyar el Front Popular d'esquerres, però com es va demostrar uns mesos després, això va ser un gra de sorra si es considera l'àrea territorial de tota la província de Burgos (7 diputats elegits de dreta contraris a les reformes de la República i 2 d'esquerres republicanes). I encara era pitjor si considerem una

àrea més àmplia com la regió de Lleó i Castella la Vella (l'anomenada Meseta del Duero): 44 diputats de dreta, 16 del Front Popular i 2 de centre.

<https://www.historiaelectoral.com/e1936c.html>

La derivació lògica d'aquest ambient polític va ser que la revolta militar va triomfar clarament a la zona. El cap de la Regió Militar de Burgos, el general tarragoní Domènec Batet, fou empresonat pel seus mateixos subordinats per voler mantenir-se fidel a la legalitat republicana (Franco el va fer afusellar uns mesos després).

A Briviesca, els socialistes prou van declarar una vaga general però en una ciutat on els sublevats havien fet retirar la Guàrdia Civil cap a la capital, les bandes de falangistes, carlistes i altres grups dretans locals es van fer els amos dels carrers i "diligentment" van anar detenint sindicalistes, militants de partits, càrrecs municipals i funcionaris republicans, molts mestres d'escoles i masons, entre altra gent que no pensava com ells.

El cap dels sollevats antirepublicans de la zona, el general Mola, governador de Pamplona, ho tenia molt clar: "[...] hay que sembrar el terror [...] eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todos los que no piensen como nosotros. Nada de cobardías [...] Todo aquel que ampare o oculte a un sujeto comunista o del Frente Popular será pasado por las armas". (PRESTON, Paul. *Arquitectos del terror. Franco y los artífices del odio*. Penguin Random House, 2021).

Això és el que es van limitar a complir els que van detenir i assassinar el mestre Benaiges.

Pàg. 7

Els alumnes no es poden quedar només amb els noms de les dues poblacions on va ser mestre els seus darrers anys Antoni Benaiges. Com es obvi, han de conèixer que les característiques dels pobles, el lloc on estan situats, el paisatge, el clima, les comunicacions i el treball marquen i condicionen la vida dels seus habitants. És important que l'alumnat compari i entengui "les dues societats" on va viure i treballar el mestre Benaiges.

D'una banda, Vilanova i la Geltrú. Una ciutat gran, ben comunicada per carretera, per ferrocarril i oberta al mar, on els seus habitants vivien de la indústria, l'agricultura i la pesca. De l'altra, Bañuelos de Bureba, un poble petit, sense serveis, força incomunicat i amb molt pocs recursos econòmics.

En aquells temps, a Vilanova, la construcció del pantà de Foix l'any 1929 i el canal de rec fins a les terres de conreu havia donat un impuls al sector agrícola. Pel que fa a la indústria, l'any 1902 s'hi instal·là Pirelli, la primera empresa multinacional que representà la primera iniciativa de diversificació industrial a la ciutat, una indústria que durant el segle XIX s'havia fonamentat en el tèxtil. La disponibilitat de mà d'obra i l'existència d'una cultura industrial van afavorir la iniciativa.

També, en aquelles dates, s'hi instal·là la fàbrica de gas Ricart i Cia. L'any 1923 es constituïa la primera empresa de ciment blanc de l'Estat espanyol, la Griffi. La fàbrica aprofitava les pedres calisses de les muntanyes de les rodalies.

El 1926 uns empresaris suïssos fundaven la Calibradora Mecànica, que fabricava barres d'acer calibrat. La Calibradora va tancar a finals dels anys vuitanta del segle passat.

Així, doncs, a principi del segle XX, el sector metal·lúrgic va agafar el relleu a la important indústria tèxtil que hi havia hagut fins llavors. Malgrat tot, encara l'any 1933, naixia l'empresa de filats i teixits de cotó José Font Vilaseca, popularment coneguda com la Fàbrica Nova.

Pàg. 8

A partir de la segona dècada del segle XX, i principalment durant la Segona República, l'educació va experimentar una millora important pel que fa a l'arquitectura escolar. A partir d'aquell moment la construcció i el manteniment de les escoles, fins llavors a càrrec dels ajuntaments, passava a ser responsabilitat de l'Estat. Amb aquesta mesura s'intentava posar solució a la precarietat i l'abandonament que patien els edificis escolars.

Aquesta etapa va coincidir amb l'aparició d'un nou model d'organització escolar: l'escola graduada. Una escola gran, amb diferents mestres i aules, amb els alumnes agrupats per edats o graus i on hi havia un mestre per a cada grau. Amb tot, l'escola graduada pública es va establir legalment a Espanya el 1898 però realment aquelles primeres escoles no van ser graduades. La precarietat dels edificis, sense espais per encabir diferents grups d'alumnes, així com la falta de mestres va fer fracassar la iniciativa que no es va implantar del tot fins a mitjan segle XX. (Vegeu VIÑAO, 1990).

La renovació pedagògica i les influències europees van marcar la construcció dels nous edificis de les escoles graduades: escoles grans amb més d'una planta, aules àmplies, lluminoses i molt ventilades, biblioteca escolar, laboratori, zones d'esbarjo, sales de treball per als mestres... així com també la distribució dels espais. És per aquest motiu que molts dels edificis de les escoles graduades construïdes en aquell temps presenten una construcció similar o molt semblant.

Pàg. 9 i 10

Com a mestres que creiem en la importància de connectar els aprenentatges dels nostres alumnes entre les diferents àrees, ens ha semblat una bona idea treballar la descripció de l'escola de Bañuelos en llengua castellana. La lectura, la cerca al diccionari del significat de les paraules més difícils, així com la relació dels diferents paràgrafs de la descripció i la posterior escriptura, afavoriran que l'alumnat faci una sessió força completa de lectura, comprensió i escriptura en castellà.

Pàg. 15, 16, 17 i 18

Durant els dos cursos que l'Antoni Benaiges va ser el mestre de l'escola es van publicar tretze quaderns: quatre monogràfics (*El Mar*, *El retratista*, *Sueños i Flokloreburgalés*), nou quaderns periòdics (sis quaderns de *Gestos* –publicacions elaborades pels alumnes més grans de l'escola– i tres quaderns de *Recreo*, elaborats pels més petits).

Actualment es troben al mercat dues publicacions dels quaderns que són reproduccions dels originals (es poden llegir a la bibliografia). Ambdues són excel·lents reproduccions dels quaderns originals, gairebé com els autèntics.

Creiem que disposar d'aquests quaderns a l'aula és una de les millors fonts històriques que podem proporcionar al·lumnat. La lectura de tots els quaderns, i no només dels cinc escrits que nosaltres hem triat, els permetrà tenir una visió més àmplia de com era la vida en aquell petit poble de la Meseta.

Tenint en compte la importància de la transversalitat dels aprenentatges, la lectura dels *Quaderns de vida* de l'escola de Bañuelos és també una eina valuosíssima per treballar la llengua castellana, tant pel que fa a la comprensió i el vocabulari, com a la utilització d'expressions pròpies del castellà.

Pàg. 19 i 20

L'arribada del retratista a Bañuelos va ser un moment únic i emocionant per als nens i nenes de l'escola i el seu mestre. La fotografia que els van fer aquell dia és la captura d'un instant irrepetible que ens permet avui conèixer la mirada de tots ells, un veritable testimoni de vida i d'escola (vg. fotografia de la pàg. 11).

En el quadern *El retratista*, ens expliquen amb tot detall com va ser l'arribada del retratista a l'escola i al poble, la conversa amb el mestre, la preparació prèvia a la fotografia (un fet extraordinari es mereix una preparació acurada i el mestre els fa marxar a casa a posar-se les millors robes i rentar-se), com i a quin lloc els van fotografiar, etc.

La interacció (lectura, comprensió, escriptura) en català i castellà també es fa palesa en aquestes activitats.

Pàg. 21

El quadern *El mar. Visión de unos niños que no lo han visto nunca* és, sens dubte, el quadern amb més ressò de tots els elaborats a l'escola de Bañuelos. Un mar imaginat des de "las lomas" de la Bureba, amb la

fantasia d'uns nens i nenes de l'escola esperonats pel seu mestre.

Les activitats que proposem estan relacionades amb la comprensió lectora en llengua castellana i l'escriptura d'un text, que tant es pot fer en castellà com en català, tot i que es preferible en castellà, tenint en compte que representa que l'han d'escriure per al nens i nenes de l'escola de Bañuelos.

Respecte a l'activitat sobre l'escriptura del text, cal recordar als alumnes que no poden escriure "a raig". És a dir, cal fer una primera planificació amb les idees principals i organitzar-les, desenvolupar l'escrit seguint l'estructura planificada i revisar, posteriorment, tots els components del text. Un cop feta la revisió i la correcció es passa a escriure el text definitiu sense errors.

Una proposta és que la planificació, la primera escriptura i la correcció es facin en un full a part i que, un cop corregit el text, l'alumnat escrigui el definitiu dins el requadre que hi ha al quadern, o bé que un cop corregit el copïi a l'ordinador i el retalli i l'enganxi dins el requadre. Una altra proposta és que dins el requadre el conjunt d'alumnes escriguin la planificació, que l'escriptura del text la faci en un full a part i que un cop revisat i passat a net (a l'ordinador o a mà), hi facin un dibuix, una aquarel·la, un collage... que il·lustri l'escriptura.

Pàg. 22

No queden records ni documents de compensava el mestre fer el trasllat de l'alumnat a veure el mar a Mont-roig del Camp. El que és evident és que organitzar la logística era una activitat molt complicada.

En aquest exercici, nosaltres hem partit del supòsit de fer el viatge amb tren, seguint l'exemple que exposen els nens i nenes de Vilafranca del Penedès quan intercanvien cartes i quaderns amb els escolars de Bureba i comenten de fer el viatge "a la inversa": "Se sube al tren en Villafranca del Panadés. Se pasa por muchas poblaciones pero las más importantes que se encuentran son Reus y Zaragoza. Aquí se debe cambiar de tren porque la Compañía ya no es M.Z.A. sino que a partir de Zaragoza es la del Norte. Luego vienen Logroño, Miranda de Ebro y Briviesca. En Briviesca se baja. Para ir a Bañuelos de Bureba suponemos que tendríamos que ir a pie o cabalgando sobre un burro, pues nos decís que la carretera está a medio hacer". Els de Bañuelos tot seguit els responen que "os habéis dejado una cosa: en Miranda hay que cambiar de tren. Se deja el de Bilbao y se coge el de Madrid" (ESCRIBANO et al., 2012, 51-52).

Tot bastant complicat de fer i organitzar amb un alumnat de famílies amb poc recursos i per això mateix, necessitats de comptar contínuament amb la fillada per participar en les tasques agrícoles i ramaderes.

N'hi ha que suggereixen que potser ho haguessin fet amb autocar, però és difícil tant una cosa com l'altra.

BIBLIOGRAFIA

ABELLA, José Antonio (2020). *Aquel mar que nunca vimos*. Valnera.

ALCOBÉ, Josep (1984). "La impremta a l'escola". *Perspectiva Escolar*, 86, pàg. 32-37.

AMAT I CASTELL, Vanesa (2014). "Passat i present de la impremta escolar i els llibres de vida: les tècniques Freinet a l'Estat espanyol a propòsit d'algunes publicacions recents". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 23, pàg. 207-225.

ARCE ALONSO, Amancio (1994). "Como hacían la colada las amas de casa de antaño en el pueblo de Llano de Bureba (Burgos)". *Revista de folklore*, 2, pàg. 12-15.

BERNAL, Sergi; GERTRÚDIX, Sebastián (2018). *Els vaig prometre el mar*. Gregal.

BERNAL FERRANDO, Sergi; MARTÍNEZ SANCHO, Javier (2022). *La promesa. Antonio Benaiges: el maestro que prometió el mar*. Blume.

DEAN, Jacqui (2008). *Ensenyar història a primària*. Zenobita edicions.

ESCRIBANO, Francesc; FERRÁNDIZ, Francisco; SOLÉ, Queral; BERNAL, Sergi (fotg.) (2012). *Desenterrant el silenci. Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar*. Blume, Associació Mirmanda i Ventall.

Escritos de vida. Publicaciones de los niños y niñas de la Escuela Nacional Mixta de Bañuelos de Bureba, 1935-1936. Ediciones Valnera/Asociación Escuela Benaiges, 2022.

FREINET, Celestin. (1949). *Technique de l'imprimerie a l'école*. Editions de l'Ecole Moderne Française. Cannes.

—(1972). *Les invariants pedagògiques*. Biblioteca de l'Escola Moderna 2. Laia.

—(1974). *El mètode natural de lectura*. Biblioteca de l'Escola Moderna 19. Laia.

—(1975). *El text lliure*. Biblioteca de l'Escola Moderna 8. Laia.

GARCÍA NEVARES, José L. (2014). *Historias de mi ciudad. Briviesca 1900-1975*. Ayuntamiento de Briviesca.

GUTIÉRREZ MEDINA, M. Lluïsa (1997). "L'Escola Normal de Barcelona: cent cinquanta anys a la recerca d'un establiment amb condicions pedagògiques". *Temps d'Educació*, 17.

MARQUÈS SUREDA, Salomó (2013). *Ensenyar a pensar. En memòria dels mestres de la República*. Generalitat de Catalunya. Memorial Democràtic.

MORALES, Isabel (2019). "El mestre que va prometre el mar". A *Jornades de Metodologies Globalitzadores*. CRP del Tarragonès. Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació.

MORALES, Isabel; RUEDA, Javier; MUTTONI, Isabel (2020). "Prometem el mar". *Guix*, 464, pàg. 49-56.

Publicaciones especiales. Escuela Nacional Mixta de Bañuelos de Bureba. Blume / Ventall Edicions, 2023.

PUIG ROVIRA, Francesc X. (1992). "L'ensenyament a Vilanova durant la Guerra Civil (1936-1939)". *Miscel·lània Penedesenca*, IEP.

SORIANO JIMÉNEZ, Ignacio C. (2010). "Imprenta Freinet en la escuela de Bañuelos de Bureba. El maestro Antonio Benaiges". *Boletín del Instituto Fernán González*, 241, Burgos, pàg. 365-379.

VIÑAO FRAGO, Antonio (1990). *Innovación pedagógica y racionalidad científica. La Escuela Graduada Pública en España (1898-1936)*. Akal.

Pàgines web:

Asociación Escuela Benaiges [en línia].

< <https://escuelabenaiges.com> >

BERNAL FERRANDO, Sergi. "Antoni Benaiges, el maestro que prometió el mar" [en línia].

< <https://desenterrant.blogspot.com/p/cuadernos-freinet-escuela-benaiges.html> >

BERNAL FERRANDO, Sergi. (2023). Exposición temporal: Desenterrando el silencio [en línia].

[< https://mujeresenguerra.upf.edu/exposiciones-temporales/desenterrando-el-silencio/>](https://mujeresenguerra.upf.edu/exposiciones-temporales/desenterrando-el-silencio/)

BERNAL, Sergi (2024). [en línia]. [La geobiografia del mestre que va prometre el mar](https://www.geobiografia.cat/mestre-que-va-prometre-el-mar).

ROM, Martí. (2021). “Antoni Benaiges Nogués: un mestre mont-roigenc assassinat el 19 de juliol de 1936 a Briviesca (Burgos)”. *Revista del Centre de Lectura*. [<https://www.centrelectura.cat/revistadigital/antoni-benaiges-nogues-un-mestre-mont-roigenc-assassinat/>](https://www.centrelectura.cat/revistadigital/antoni-benaiges-nogues-un-mestre-mont-roigenc-assassinat/)

Recursos audiovisuals:

BERNAL, Sergi; BOUGLEUX, Alberto (2014). *El retratista*. [Documental.] Blume.

FONT, Patrícia (2023). *El mestre que va prometre el mar*. [Pel·lícula].

Exposicions i obres de teatre:

BERNAL FERRANDO, Sergi (2018). *Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar*. Museu Marítim de Barcelona.

— (2022). *Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar*. Ajuntament de Súria.

BOBÉS, Xavier; CONEJERO, Alberto (2022). *El Mar, visió d'uns nens que no l'han vist mai*. [Obra de teatre].